

NATIONAL GEOGRAPHIC

БАЧКОВСКИЯТ МНАСТИР

БОЖЕСТВЕНИ ИСТОРИИ В ЦВЯТ И ТИШИНА

WWW.NATIONALGEOGRAPHIC.BG

ISSN 1312-6571 5,99 лв.

04 >

9 771312 657664

СЪДЪРЖАНИЕ

4 **НА ФОКУС** | 10 **СЪТРУДНИЦИ**

12
ПРИЗРАЦИТЕ ОТ
ОСТРОВИТЕ С ГУАНО

Бумът на торовеите през XIX век превръща птичите екскременти в Перу в соходна суровина. Но на каква екологична цена? Един фотограф предлага уникална гледна точка към кризата с морските птици и местата, които някога са били техен дом.

18
БОЖЕСТВЕНИ
ИСТОРИИ В ЦВЯТ
И ТИШИНА

В очакване на Възкресение Христово втората по големина монашеска обител в България, ставропигиалният Бачковски манастир „Успение Богородично“ е готов да посрещне хилядите вярващи, поклонници и туристи.

42
МИНИАТЮРНАТА ГОРА
НА ЕДИН БОНСАЙ
ВЕЛИКАН

Засадено за първи път преди повече от 70 години, това живо произведение на изкуството започва като едно дърво и се разраства в миниатюрна гора, известна като Гошин.

46
БОРБА ЗА СПАСЯВАНЕ
НА ЦЕННИТЕ
ХАВАЙСКИ ОХЛЮВИ

Експертите предприемат енергични стъпки за защитата на тези недостатъчно проучени видове, преди да изчезнат.

48
РАЗКРИВАНЕ НА
ТАЙНИТЕ НА КОНГО

Изведнъж светът започва да обръща повече внимание на африканския басейн на река Конго – дълго пренебрегвана и недостатъчно изучавана екосистема, която играе решаваща роля в спешните усилия за забавяне на изменението на климата.

72
ПРЕРОДЕНИ
СРЕДНОВЕКОВНИ
ЧУДОВИЩА

Как едно ново поколение съвременни майстори каменогелци усъвършенстват многовековен стил в каменогелството и отново разкрояват английска катедрала.

76
ЛЮБОВ, ОМРАЗА
И ГЪРМЯЩИ ЗМИИ

Тези отровни икони на американския Запад имат злокобна репутация. Но внимателното им проучване може да пребори страховете ни и да стане ключът към опазването на тяхното бъдеще.

НА КОРИЦАТА

Богородица с Младенеца от Бачковската костница, построена през 1083 г. Стенописите в костницата са дело на грузинския зограф Иоан Иверопулец.

Снимка: НИКОЛАЙ ГЕНОВ

НА ФОКУС

НАЙ-НОВОТО ОТ НАШИТЕ ФОТОГРАФИ

ОКОЛНА СРЕДА

„Според мен тази снимка е запечатала като никоя друга ПЪЛЗЯЩОТО РАЗРАСТВАНЕ на мините, което продължава много години и *поглъща* всичко по пътя си.“

ДАНИЕЛ ШАТАР, фотограф

Активисти обикалят по ръба на открита Въглищна мина край Люцерат, Германия. По-късно селото било разрушено, за да направи път на разрастването на мината.

НАСЕКОМИ

„Под РЕПУТАЦИЯТА СИ НА РАЗРУШИТЕЛ червеният палмов хоботник разкрива пленителна сложност – всяка *вдлъбнатина, извивка и текстура* на екзоскелета му разказва история за адаптация, оцеляване и унищожение.“

ШЕРИФ АБДАЛА,
фотограф

Това изображение е съставено от десетки отделни кадри. С помощта на микроскопска леща фотографът се е съсредоточил върху различни части от насекомото. Съчетани, кадрите създават една точна, ясна картина.

КУЛТУРА

„Преплитането на идентичностите на *местни творци с ендемични цветя* и растения предоставя начин **ДА СЕ ПРЕТВОРИ** застрашен вид орхидея, местна за Филипините.

Г А Б М Е Д Ж И А , *фотограф и Изследовател на National Geographic*

Филипински изпълнител на ритуали, известен като Алага, призовава духа на *уалинг-уалинг (Vanda sanderiana)*, застрашен вид орхидея, местна за Филипините.

ДИВА ПРИРОДА

„Сокотра *стайва* въображението
със СТРАННАТА ФОРМА на дърветата си,
създавайки впечатлението, че си в *юрски парк*.“

КРИСТИНА МАКЕЕВА, *фотограф*

По време на посещението на Макеева на йменския остров Сокотра
в Индийския океан грацените (в средата) и околните
бутилкови дървета били разцъфнали.

ПРИЗРАЦИТЕ

от ОСТРОВИТЕ с ГУАНО

Фотограф в Перу открива
нов начин да почете изгубените
морски птици.

Снимки:
ТОМАС ПЕСЧАК

→ **ПРЕЗ XIX В.** пълни с работници кораби пътували до островите по крайбрежието на Перу, за да добиват ценен ресурс: птичи тор (гуано), получен от натрупаните екскременти от морски птици като кормораните, пеликаните и рибоядите. Тебеширенобялото вещество се продавало като тор на фермерите по цял свят, но на висока цена за околната среда. Докато търговията се разраствала, все повече хора безпозволено местообитанията на птиците, допринасяйки за стремглавото намаляване на популациите с десетки милиони екземпляри. Стръмният спад в броя им вдъхновил фотографа и Изследовател на *National Geographic* Томас Песчак да възкреси „призраците на птиците от миналото в съвременния пейзаж“, казва той. На тези архивни снимки той проектира изображения върху опустелите днес райони от островите, за да сподели една уникална гледна точка към кризата с морските птици. — **АЛЕЙНА ЦАЧОС**

АРХИВНА СНИМКА: РОБЪРТ Е. КОЪР

Използвайки евтино оборудване, захранвано със соларна енергия, Песчак проектирал монохромни исторически изображения върху съвременния пейзаж на остров Гуаняпе Норте.

ИЗХРАНВАНЕ
НА ЯТОТО

Изобилието от хамсия някога изхранвало голям брой птици като тези пеликани, проектирани върху изоставена сграда на остров Лобос де Афуера. Прекомерният риболов допринесъл за намаляването на птиците.

АРХИВНА СНИМКА: РОБЪРТ Е. КОРЪР

От стръмната планинска пътека над манастира пред очите се разстила прелестната картина на морето родопски ридове. Може да се надзърне отвисоко към църквите в двата манастирски двора и това сякаш засилва усещането, че сте попаднали в средновековна приказка.

**БОЖЕСТВЕНИ ИСТОРИИ
В ЦВЯТ И ТИШИНА**

БАЧКОВСКИЯТ МАНАСТИР

**В очакване на Възкресение Христово вторият по големина
и значимост български манастир е готов да посрещне
хилядите вярващи, поклонници и туристи**

ТЕКСТ И СНИМКИ НИКОЛАЙ ГЕНОВ

Когато през XIX век манастирът се замозва, в южния манастирски двор са построени църквите „Св. Никола“ и „Свети Архангели“ и е разширено жилищното крило. Между 1839 и 1841 г. ги изписва възрожденският художник Захарий Зограф.

Н-ІІІ
КРМН

T

ТРИДЕСЕТ И ДЕВЕТ СА ПЛАНИНИТЕ, които определят България като планинска страна. Една от тях, Родопите, е окичена с прозвището планината душа. Безброй са легендите, които я свързват с редица от най-важните етапи в нашата история. Много от тях са я превърнали в място с особен митичен заряд. Предания разкриват, че още в зората на цивилизацията човекът тръгнал към нейните светилища в скалистите ѝ върхове, за да наблюдава небесните светила и да измолва плодородие. Разказва се за елен, който в определен ден отивал при хората, за да стане техен пратеник. Сякаш неговият образ е вълпътен в намерения при разкопки в могилата при близкото до Асеновград село Мулдава зооморфен съд на възраст около 8300 години. В друга, съвсем близо до тази могила, при село Долнослав, при археологически разкопки беше открит уникален култов център от каменно-медната епоха с огромно количество идола пластика и красива керамика, подсказваща религиозните представи на живелите тук преди хилядолетия.

Момент от литийно шествие с оригинала на чудотворната икона от края на XI век. Вярва се, че докосването ѝ носи изцеление. През последните години иконата е реставрирана и шествието, както и показването ѝ в църквата се извършва с нейно копие.

Около Асеновград има над 100 могили от времето на траките. Съществува поверие, че митичният певец Орфей, вдъхновил философско-религиозната система на орфизма в средиземноморския свят, се родил някъде в планината, а до ден днешен сред дивната ѝ природа археолози

търсят Дионисиевото светилище с прорицалище. Според една хипотеза точно там на Александър Велики било предсказано, че ще завладее света. Може би заради това четири и половина века преди раждането на Спасителя, определеният като „баща на историята“ Херодот нарича Родопите Свещена планина.

В палеонтологичния музей в Асеновград е изложена много богата сбирка от вкаменелости, чиято

основа е положена от местния учител Димитър Ковачев. Сред множеството експонати тук прави впечатление грамадният скелет на динозавър, намерен край село Езерово. Древният сухоземен бозайник е живял по времето, когато околните земи са били джунгла.

ЧЕРНАТИЦА, ИЛИ КАРАБАЛКАНЪТ, е най-красивият дял на Родопите. Безкрайно море от преливащи се хълмове бавно се спускат заедно с река Чая към Тракия. Открай време по тесния пролом е минавал единственият път от Беломорието към днешния град Пловдив. Намирацията се по този път Асеновград в стари времена се е наричал Станимахос (Станимака), или преведено от гръцки – „Пазачът на прохода“. Високо, на около 3 км над града, сякаш кацнала на планинския рид и днес може да се види стара крепост, съществувала още през XI в. При цар Иван Асен II е била наречена Асеновата и е била превърната във важен военен пост в отбраната на южните граници на Второто българско царство.

Целият район около Асеновград изобилства от духовни забележителности на православието – 18 църкви, 5 обители и 58 параклиса. Асеновград е дълбоко свързан с християнската религия, подобно на места във Великотърновско, Сливенско, Видинско или Софийско. Затова наричат околностите на този град Родопската Света гора, тъй като тя много напомня единствената в света Атонска монашеска република в Гърция. Някои дори титулуват Асеновград като Малкия Ерусалим. На 8 км на изток от него е Араповският манастир – единственият, построен в България по времето на османското владичество.

СРЕД ТОВА ВПЕЧАТЛЯВАЩО БОГАТСТВО от християнски паметници особено ярко блести втората по големина монашеска обител в България, ставропигиалният (подчинен на Светия Синод) Бачковски манастир „Успение Богородично“. Сгушен е в красивата котловина на река Чая, сред скалисти родопски красоти, върхове и вековни гори. Манастирът е сред най-посещаваните туристически обекти не само в Родопите, но и в цялата страна. Зад подобната на крепост стена са неговите два двора и четири църкви. Към тях извън сградата към манастира се числят още 13 параклиса – 8 в

Асеновград и околностите му и 5 по пътя към града.

Много от гостите на Бачковския манастир бързат да се изкачат по стръмната планинска пътека, за да надзърнат над наредените едно над друго лозя с прочутия български сорт грозде мавруд. Отгоре пред очите се разстила прелестната картина на морето от родопски ридове. Един от тях – Клувията, е свързан с манастирската история. Това изкачване сякаш е Божи дар, който засилва тук усещането за святост. Може да се надзърне отвисоко към църквите в манастирските дворове и така сякаш се засилва усещането, че сте попаднали в приказка от Средновековието.

Интересна е манастирската история, чиято най-стара част ви връща в далечния XI век, към времето на Византия, когато императорите имали обичай да раздават земи за заслуги на своите приближени. Така тези земи тук, тогава във Византийската империя, са били подарени на „великия севаст и доместик“ от иверийски (грузински) произход Григорий Бакуриани, прославен военачалник, който служел при император Алексий I Комнин.

През 1083 г. Григорий и богатият му брат Абазий основават в Бачково Петриционския манастир (днес Бачковския манастир „Успение Богородично“). Първоначалното наименование Петриционски идва от гръцкия вариант на местността Петрички, където е построен манастирът. Съгласно типика (манастирския устав), писан от Григорий и одобрен от патриарха

Целият район около Асеновград изобилства от духовни забележителности на православието – 18 църкви, 5 обители и 58 параклиса. Затова го наричат Родопската Света гора.

на Ерусалим, манастирът е трябвало да бъде самостоятелен и самоуправляващ се. В типика имало и изрична заповед да не се приемат византийски монаси. Единственият ромей в него е бил писарят, който водел кореспонденцията с Цариград. За съжаление този документ е загубен.

Братята посвещават манастира на своята майка. Още след завършването му в него е открита една от най-прочутите средновековни книжовни школи, Петрицонската, в която работят опитни преводачи, преписвачи и художници, между които и видният грузински философ неоплатоник Йоан Петрици. Чрез преводаческата дейност на работещите в манастира книжовници се осъществяват връзките на средновековна Грузия с Византия. Тогава е поставено началото на богатата манастирска библиотека.

Както пише византийската принцеса, историчка и писателка Анна Комнина, само три години след основаването на манастира, през 1086 г., Григорий Бакуриани е убит в бой с печенегите при днешното село Билятово, на север от Пловдив. Въпреки това

в продължение на около два и половина века след смъртта му светата обител успява да запази своята независимост.

През 1206 г. цар Калоян завладява Родопите и Бачковския манастир преминава в пределите на България.

През 1344 г. манастирът е разменната монета между българския цар Иван Александър и канонизираната по-късно византийска принцеса и императрица Анна Савойска, втора съпруга на император Андроник III Палеолог, която се нуждае от подкрепа срещу съвладетеля си на Византия Йоан Кантакузин. По време на царуването си цар Иван Александър подменя състава на монашеското братство само с български монаси. Така манастирът окончателно е отстъпен на българите. Царят щедро дарява Бачковската обител, която става важно духовно и просветно средище. Неговата книжовна школа продължава традициите на Търновската.

В КРАЯ НА XIV И НАЧАЛОТО НА XV ВЕК, във времето, когато турците превземат Балканския полуостров, макар силно разрушен, манастирът успява да оцелее като по чудо. От онова време до днес остава запазена единствено неговата костница. Продължителят на голямото културно и литературно дело на патриарх Евтимий Търновски, писателят Константин Костенечки (Философ) пише, че когато турците нахлуват и опустошават земите ни, в Бачковския манастир се предполага, че е бил заточен този български патриарх, виден български духовник, книжовник и последен престоятел на църквата на Второто българско

В църквата е съхранен един от най-ранните иконостаси у нас от първите десетилетия на XVII век. Сред стенописите особено ценен е намиращият се вляво от входа, на който са изобразени ктиторите – цариградските търговци Георги и синът му Константин, облечени по боярски образец.

царство. При идването си в Бачковския манастир Константин Костенечки не успява да го забави жив – Евтимий е починал на 20 януари 1402 г., но научава подробности за това от учениците му, монасите Андрей и Андроник. Именитият ученик на патриарха Григорий Цамблак пише в „Похвално слово за Евтимий“, че църквите тогава са превърнати в джамии и 110 видни търновски граждани и боляри са убити. А също така, че патриарх Евтимий е помилван и изпратен на заточение в днешна Тракия, по всяка вероятност в Бачковския манастир, където се предполага, че е починал.

Съществува предположение, че в Бачковския манастир се оттегля след свалянето му от престола през 1467 г. и трикратният вселенски патриарх Симеон I Трапезундец.

През XV век, когато османците засилват репресиите срещу християнското население, манастирът е разрушен, като единствената оцеляла постройка от времето на Бакуриани е неговата гробищна църква на планинския скат на половин километър южно от сградата му.

През 1083 г. Григорий Бакуриани строи костницата, както се чете от оставен надпис, за да бъде място „за упокой на грешните му кости“. Там пише и че стенописите са дело на грузинския зограф Йоан Иверопулец. Истинско щастие е, че тази костница днес е сред малкото запазени изцяло изографисани храмове в православния Изток от края на XI в. с изключителна художествена стойност. Украсата ѝ е позната по света и се определя като един от най-прекрасните образци на византийската живопис. За съжаление времето и природните стихии не са пощадили от увреждания безценния паметник.

Сградата е двуетажна. На първия етаж са събрани костите на починали монаси, които след време предстояло да бъдат препогребани. А на втория се намира църквата, в която са се извършвали техните опела. Долният етаж е почти изцяло разрушен. Частично е запазена композицията „Дейсис“ (Моление), или Застъпничеството на Света Богородица и св. Йоан Кръстител пред Иисус Христос за грешниците по време на Страшния съд. Изображението е разгърнато по стените на целия етаж, като най-добре е запазен образът на Богородица, определян като едно от големите

Един от десетимата монаси в манастира днес. След основаването му през XI в. броят на монасите е определен на 50 души. През 1706 г. обителта била посетена от френския пътешественик Пол Люка. Той разказва, че тогава в манастира са живеели около 100 монаси.

постижения на християнското изкуство. От историческа гледна точка най-ценни от стенописите в Бачковската костница са ктиторските образи. Те дават важна информация. Между четирите ктиторски портрета в притвора на първия етаж се намира единственият на братята Бакуриани,

след като съборният храм на манастира е бил изцяло разрушен.

СТЕНОПИСИТЕ НА ВТОРИЯ ЕТАЖ са в много по-добро състояние, въпреки че дълго време покривът е бил частично срутен. Повечето са от XI в. и са дело на същия грузински зограф Йоан Иверопулец. Във фреските в зазиданите ниши на притвора в началото на XIV в. са добавени изображенията

на св.св. Константин и Елена, на Йоан Богослов, както и на българския цар по онова време Иван Александър, изобразен като ктитор. Намирацията се тук негов стенописен портрет е един от двата оцелели до наши дни. Другият е в храма на Ивановския скален манастир. Предполага се, че по времето, когато са рисувани и двата портрета, Иван Александър е бил още жив. Този владетел управлява в продължение на 40 години, от 1331 до 1371 г., и е сред най-влиятелните личности в историята на Балканския полуостров през XIV в. Българският цар е изобразен в поза, характерна за императорски портрет. В дясната си ръка държи увенчан с кръст скиптр, а в лявата, присвита към гърдите – свитък. Златната му корона е украсена със скъпоценни камъни.

В XVI в., по времето на замонашения в патриаршеския манастир „Св. Йоан Предтеча“ на сополския остров Свети Иван патриарх Йеремия II Константинополски, братството поисква от Високата порта позволение да поднови поругения манастирски храм. На 15 февруари 1628 г. патриарх Кирил Лукарис издава грамота за ставропигиалните права на манастира и нарежда да му бъдат подчинени всички църкви в Станимака.

В края на XVI и началото на XVII в. започва пълното обновление на Бачковската обител. През 1601 г. в южното крило на северния двор са построени манастирската магерница и трапезарията, която впоследствие е великолепно изрисувана. Двете са отделени с междинно складово помещение. Залата на трапезарията е правоъгълна, с дължина 17 м и ширина 6,2 м, покрита е с полуцилиндричен таван. Оригинално решение, организиращо по нов начин пространството, са двете апсиди на източната и на западната стена. Надлъжно, изтеглена по-близо до западната стена, е трапезата с впечатляваща дължина 10,4 м. Направена е от големи мраморни плочи, скрепени за носещите колони с оловни дюбели. На челото ѝ, където е било мястото на игумена, има запазен надпис, който информира за направата ѝ от майстор Никола в 1601 г., по времето на игумена Матей, с даренията на бившия пловдивски митрополит Дамаскин. На тази маса манастирското братство се е хранело в продължение на три века.

Изографисването на трапезарията е дело на неизвестен майстор през 1643 г. Добре организираните и хармонично разположени фигури и сцени прославят православната вселена, представена тук. Подборът на композициите обединява в едно цяло античната и юдейската традиция, намерили отражение в християнската религия. Този синтез е изрисуван по целия таван в композицията „Дърво Йесеево“ – символично наименование на Христовото родословие, тъй като Йесей е баща и основател на рода на св. пророк и цар Давид, а Бог обещава да въздигне Месия от потомството Давидово. Наред със старозаветните пророци край тях са изобразени антични мислители, между които Аристофан, Диоген, Сократ, Куарос и Аристотел без ореоли. Тук са и образите на Плутарх и Клеоман. Надписите върху държаните от тях свитъци ги отожествяват като предполагаеми предметни на християнството. Художникът е увековечил с четката си и първата жена философ на Древна Гърция – Сибила, и първия римски лекар и естествоизпитател, както и баща на фармацията Гален. Във фреските на тази стара трапезария могат да се видят и сцени от историята на християнската църква: изображения на седемте вселенски събора, които утвърждават иконопочитането, заклеят еретиците и отстояват чистотата на вярата. Изографисана е голямата сцена на Страшния съд. Според изкуствоведите по художествени достоинства нейните стенописи са съпоставими единствено с най-хубавите светогорски образци

По време на царуването си цар Иван Александър подменя състава на монашеското братство само с български монаси. Така Бачковският манастир окончателно е отстъпен на българите.

и особено с тези в трапезарията на главния манастир в монашеската република – Великата лавра „Св. Атанасий“. Трапезарията е основно реставрирана и консервирана през 1965–1971 г.

ЦЪРКВАТА „УСПЕНИЕ БОГОРОДИЧНО“ е изградена по време на игумена Пармений върху основите на старата Бакурианова църква през 1604 г. Датата се потвърждава от ктиторския надпис над входа. Тя е най-големият православен храм в българските земи преди нашето Възраждане. Строителят ѝ, майстор Никола, работи по образеца на светогорските храмове. В църквата е съхранен един от най-ранните дърворезбени иконостаси от първите десетилетия на XVII в. Сред стенописите от XVII в. особено ценен е намиращият се вляво от входа, на който са изобразени ктиторите – цариградските търговци Георги и синът му Константин, облечени по болярски образец. В тази църква са погребани екзарх Стефан и патриарх Кирил. В нея се пази най-голямата светиня на манастира.

ЧУДОТВОРНАТА ИКОНА е неразделно свързана с духовния живот на манастира. Това изключително

ценно изображение на Света Богородица е обект на непрекъснати поклонения от неспирен поток вярващи. Мнозина са убедени, че докосването му носи изцеление.

Според стари предания иконата „прелетяла“ от един грузински манастир и „кацнала“ в близката местност Клувията, където от нея започнала да струи светлина. Три ноци брат и сестра пастири гледали странното явление отдалеч, докато се претрашили и отишли да видят чудото. После казали за откритието си на монасите и те с тържествено шествие пренесли иконата в главната манастирска църква. Там била поставена в иконостаса, но същата нощ тя сама се върнала при скалния навес, където я намерили овчарчетата. Това се повторило неколккратно, докато на един от монасите се присънила Божията майка, която му казала, че иконата ще остане в манастира, ако ѝ се отреди специално място до входа на църквата, за да може да наблюдава кой и с какво сърце влиза в Божия дом.

От началото на XVII в. съществува традицията всяка година на втория ден след Великден иконата да бъде носена с литийно шествие на отстоящата на 6 км местност Клувията, където се отслужва молебен. На мястото е построен аязменият параклис „Покров Богородичен“ и църквата „Св. Архангел Михаил“, където се провежда тържествена служба с курбан.

Поверие разказва, че тази икона е много старо копие на една от двайсетте по света, които претендират, че са портрети на Пресветата Дева от евангелиста Лука, за които самата тя е позирала на живо. Това, разбира се, не може да се приеме за вярно поради несъответствие на датите. Но извън

всякакво съмнение е изключителната стойност на иконата като произведение на изкуството.

Изображението на Божията майка е от типа „умиление“. Обкована е в сребро с позлата. Частичните проучвания на живописата показват като най-вероятна нейна датировка края на XI в. Отстрани на образа на лицето може да се разчете надписът „влахерниотиса“, което сочи, че тя е копие на прочутата Влахернска икона на

Св. Богородица – покровителка на Константинопол.

На иконата се виждат само лицата на Богородица и Младенеца, а всичко останало в знак на почит е покрито с два сребърни обкова. Върху по-стария от тях има надпис с дата, според който той е бил дарен през 1311 г. от

Главната съборна църква „Успение Богородично“ е изградена през 1604 г. върху основите на съборената църква. Датата се потвърждава от надписа над входа. Тя е най-големият православен храм, построен в българските земи преди нашето Възраждане. Строителят ѝ е работил по образеца на храмовете в Света гора.

грузинците Атанасий и Окропир. По-новият е от 1819 г. Вероятно от същото време, ако не и по-стара е увенчаващата главата на Божията майка сребърно-позлатена ажурна диадема, покрита по-късно, в началото на XIX в., от масивен сребърен нимб с надпис в средата „Петко Хаджи и Добра 1819 г.“. Прието е, че те са дарители и на релефната сребърна ризница, покриваща сега изцяло телата на Иисус и Света Богородица. Спомени от онова време разказват, че Петко Хаджи е подарил сребърния обков в знак на благодарност за изцелението на дъщеря му. Ризницата също е забележително постижение на златарското изкуство.

Преди време иконата беше прецизно реставрирана. Заради изключителната ѝ ценност литийното шествие вече не се извършва с нея, а с копието ѝ.

ПРЕЗ 1706 Г. БАЧКОВСКАТА ОБИТЕЛ била посещена от френския лекар, пътешественик и антиквар Пол Люка. Той разказва, че тогава в манастира са живеели около 100 монаси. Църквата и техните жилищни помещения според неговото описание са били оградени като в замък, затворен с три врати. Пол Люка успява да разгледа и голямата библиотека на манастира, в която имало 103 ръкописа и 253 старопечатни книги.

В периода 1833–1837 г. в южния манастирски двор е построена църквата „Св. Никола“. Прочутият възрожденски художник Захарий Зограф я икографисва в продължение на три години по покана на игумена йеромонах Матей. По-късно, между 1839 и 1841 г., той изписва интериора и открития притвор на малката църква „Свети Архангели“ също в двора на Бачковския манастир. В многобройните стенописи на зографа може да се види и неговият собствен образ, изрисуван в левия горен ъгъл на композицията „Страшният съд“, заедно с тези на тогавашния игумен и носителя на почетната титла „протоигумен“ на манастира. Изобразените грешници в композицията са облечени в типичното за онова време облекло и това дава полезна информация на историците. Във възпоменателния надпис, оставен от художника до неговия автопортрет, се чете: „Захарий Зограф – българин, изобразител с моя рака!“.

Манастирската трапезария е от средата на XVII в. В южното крило на манастира. Незнаен зограф я е изрисувал с колоритни стенописи. Композицията им обединява античната и юдейската традиция, намерили отражение в християнството. По целия таван е изрисувано „Дърво Йесеево“ – символното наименование на Христовото родословие.

БОРБА ЗА
СПАСЯВАНЕ НА
ценните хавайски
ОХЛЮВИ

Изследователите търсят радикални
решения, за да защитят тези
недостатъчно проучени видове.

Снимки:
ДЖОУЪЛ САРТОРИ

→ **ПРЕДИ ВЕК** Хавайските острови били дом за над 750 вида сухоземни охлюви, като почти всички „не се срещали никъде другаде по света“ – казва Дебиг Сиско, биолог специалист по дивите животни и Изследовател на *National Geographic*, координирац Програмата за превенция на изчезването на охлювите в щата. Но през последните десетилетия изсичането на горите и инвазивните хищници като хищните охлюви са изтрили от картата почти половината от тези видове, за които знаем толкова малко. Други сто вида, включително охлювите ахатинела, са критично застрашени от изчезване.

Хавайски изследователи са се присъединили към Инициативата за опазване на видовете на Фотографския Ноев ковчег към *National Geographic*, за да се борят с тази съдба, като ограждат малки парцели с плътни стени, високи към 2 м, снабдени с капани – гладки повърхности, примки и електрически мрежи, – за да спрат хищниците. Целта? „Просто да запазим охлювите на Земята“, казва Сиско, докато се появи по-добра технология. „Не е останало никакво време. Сега или никога.“ – **ДЖЕЙСЪН БИТЕЛ**

PHOTOARK
JOEL SARTORE

Националното географско сдружество финансира проекта на Изследователя Джоуъл Сартори „Фотографски Ноев ковчег“, който цели да документира всеки вид, живеещ в зоопарковете, аквариумите и резерватите за диви животни в света.

ХИЩНИК

РОЗОВ ОХЛЮВ ВЪЛК
(*EUGLANDINA ROSEA*)

ПРЕДПОЛАГАЕМА
ДЪЛЖИНА НА ЖИВОТА
2 години

**БАВЕН
И
ПОТАЕН**

Тези охлюви се крият,
като покриват
черупките си с пръст,
фекалии и листа.

ОХЛЮВ
ДЪРВЕСНА АХАТИНЕЛА
(*ACHATINELLA
BULIMOIDES*)

ПРЕДПОЛАГАЕМА
ДЪЛЖИНА
НА ЖИВОТА
15 години

ОХЛЮВ НАЗЕМНА
АХАТИНЕЛА
(*AMAISTRA VARIEGATA*)

ПРЕДПОЛАГАЕМА
ДЪЛЖИНА НА ЖИВОТА
5 години

(*LAMINELLA SANGUINEA*)

ПРЕДПОЛАГАЕМА
ДЪЛЖИНА НА ЖИВОТА
5 години

**ЕКОЛОГИЧНО
ХРАНЕНЕ**

Изяждайки мъртвите
и разлагащи се листа,
охлювите са част от
естествения екип за
почистване на гората.

**РАЗМНОЖАВАТ СЕ
БАВНО**

Всички местни видове,
показани тук, раждат
живи малки – което може
да отнеме до пет години,
преди да достигнат
репродуктивна зрялост.

(*ACHATINELLA
LIVIDA*)

ПРЕДПОЛАГАЕМА
ДЪЛЖИНА НА ЖИВОТА
15 години

РАЗКРИВАНЕ
на
ТАЙНИТЕ
на
КОНГО

A young man with short dark hair, wearing a light blue polo shirt, is shown in profile from the chest up. He is looking upwards and to the left with a focused expression. The background is a clear, bright blue sky. The lighting is soft, suggesting an outdoor setting during the day. The overall mood is one of hope and determination.

Десетилетия
наред една от
най-големите
дъждовни гори
в света до
голяма степен
беше невидима за
климатологията.
Сега нова група
изследователи,
израснали в
Централна
Африка,
променя това.
Откритията
им са
революционни за
разбирането ни
как да защитим
планетата.

Мишел Атианга
Бонгомбе е един
от местните
наблюдатели,
които следят
климатичните данни
В изследователската
станция „Янгамби“
В Демократична
република
Конго (ДРК).

A wide-angle landscape photograph capturing a sunset over a vast, misty forest. The sky is a gradient of colors, from a pale blue at the top to a vibrant orange and yellow near the horizon where the sun is setting. The sun is partially obscured by a layer of clouds, creating a soft, diffused light. The forest below is dense and lush, with the tops of trees visible through a thick layer of white mist or fog that fills the valleys and hangs between the hills. The overall atmosphere is serene and ethereal. In the bottom left corner, there is a block of white text.

По залез-слънце се
издига Влажен Въздух,
който се охлажда
над короните
на дърветата,
създавайки облаци
мъгла. Нови
изследвания в
басейна на р. Конго
разкриват как този
ежедневен ритъм
на втората по
големина сжунгла
в света влияе
върху планетата.

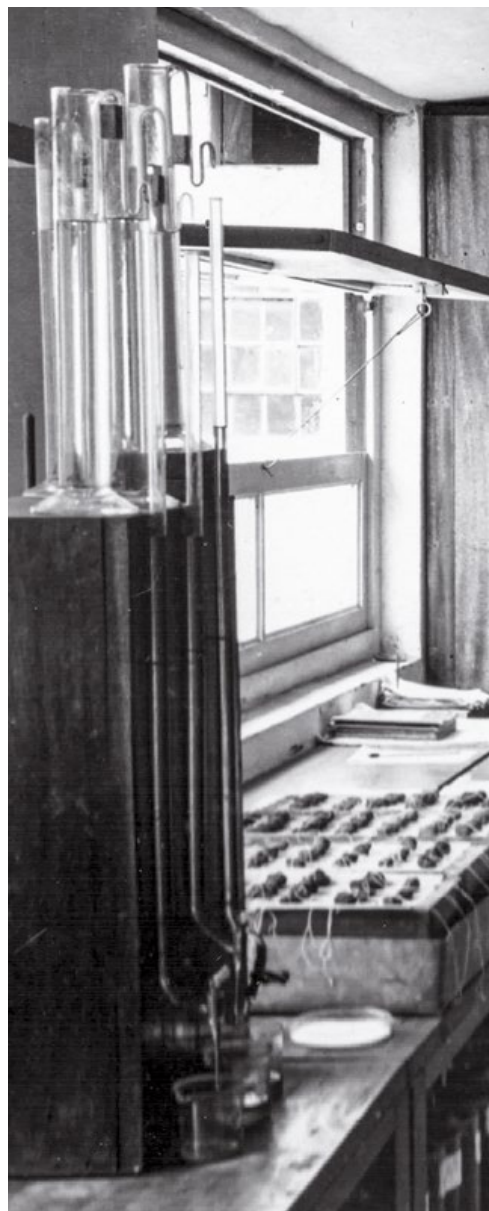
ТЕКСТ: МЕЛАНИ ГУБИ

СНИМКИ: НИКОЛ СОБЕКИ

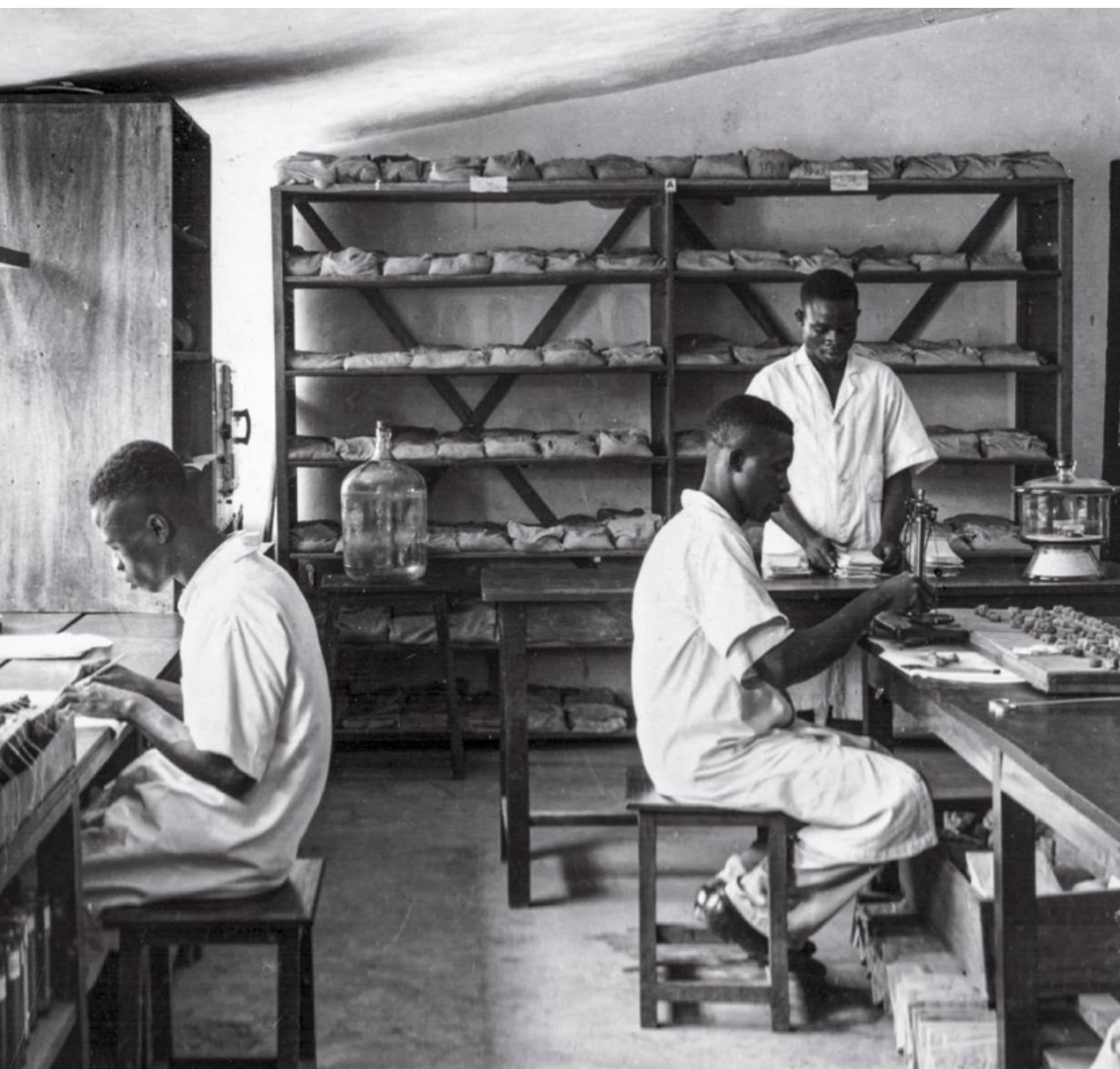
В
ГЪСТИТЕ КОРОНИ
на
ДЪЖДОВНАТА ГОРА
в
БАСЕЙНА
на
КОНГО

следобедната светлина избледняваше, отразявайки се от извисяваща се метална кула, която се издигаше стръмно от джунглата. С височина 55 м тясната стоманена конструкция наподобяваше огромна антена на мобилен оператор, обаче беше снабдена с колекция от много по-важни научни сензори. Беше излязъл вятър, който караше кулата да се люлее и да скърца с всеки силен порив. Но биологът Фабрис Кимбеса остана непоколебим. След като закопча предпазната си сброя, той се вкопчи в тънка метална стълба и бързо се закамери нагоре, като ме остави да го догонвам, докато бързаше към малка платформа на самия връх.

Тази специална структура е известна като вихрова ковариационна поточна кула. Когато се включи онлайн през октомври 2020 г., тя стана първата, разположена в басейна на Конго. За климатолозите, които следят обмена на парникови газове между гората и атмосферата,

В станцията „Янгамби“, показана тук през 1947 г., белгийските колонисти наемали конгоански работници като асистенти, но не ги обучавали официално като учени.
КОЛЕКЦИЯ НА БИБЛИОТЕКА „ЛИНЕРА“

тези кули на практика функционират като огромен стетоскоп. Те са способни да проследят какво количество въглероден диоксид се освобождава или поглъща от гората, за да помогнат да се изчисли как световните емисии се секвестрират обратно в земята, както и много други фактори. Затова всеки

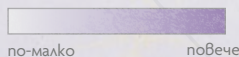
ден Кимбеса предприема страховитото изкачване, за да провери данните от оборудването, наблюдаващо прецизно как диша гората около него. „Когато се вгледаш в данните... имаш чувството, че си в специална връзка с гората – казва той. – Можеш да видиш неща, които другите не виждат.“

Скрита заплаха в Конго

Всички екосистеми задържат въглерод в растенията и почвата, но басейнът на река Конго е един от най-ефективните. Благодарение на гъстите дървесни корони и обширните торфища тропическата му джунгла абсорбира повече въглерод, отколкото освобождава. Но по-интензивният дърводобив, земеделието и горските пожари могат да освободят тонове „невъзстановим въглерод“ – съхранен въглерод, който не може да бъде възстановен до 2050 г. – в атмосферата и да ускорят климатичните промени.

Невъзстановим въглерод

е въглеродът, който може да бъде освободен от нарушения на целостта на пейзажа и не може да бъде възстановен до 2050 г.

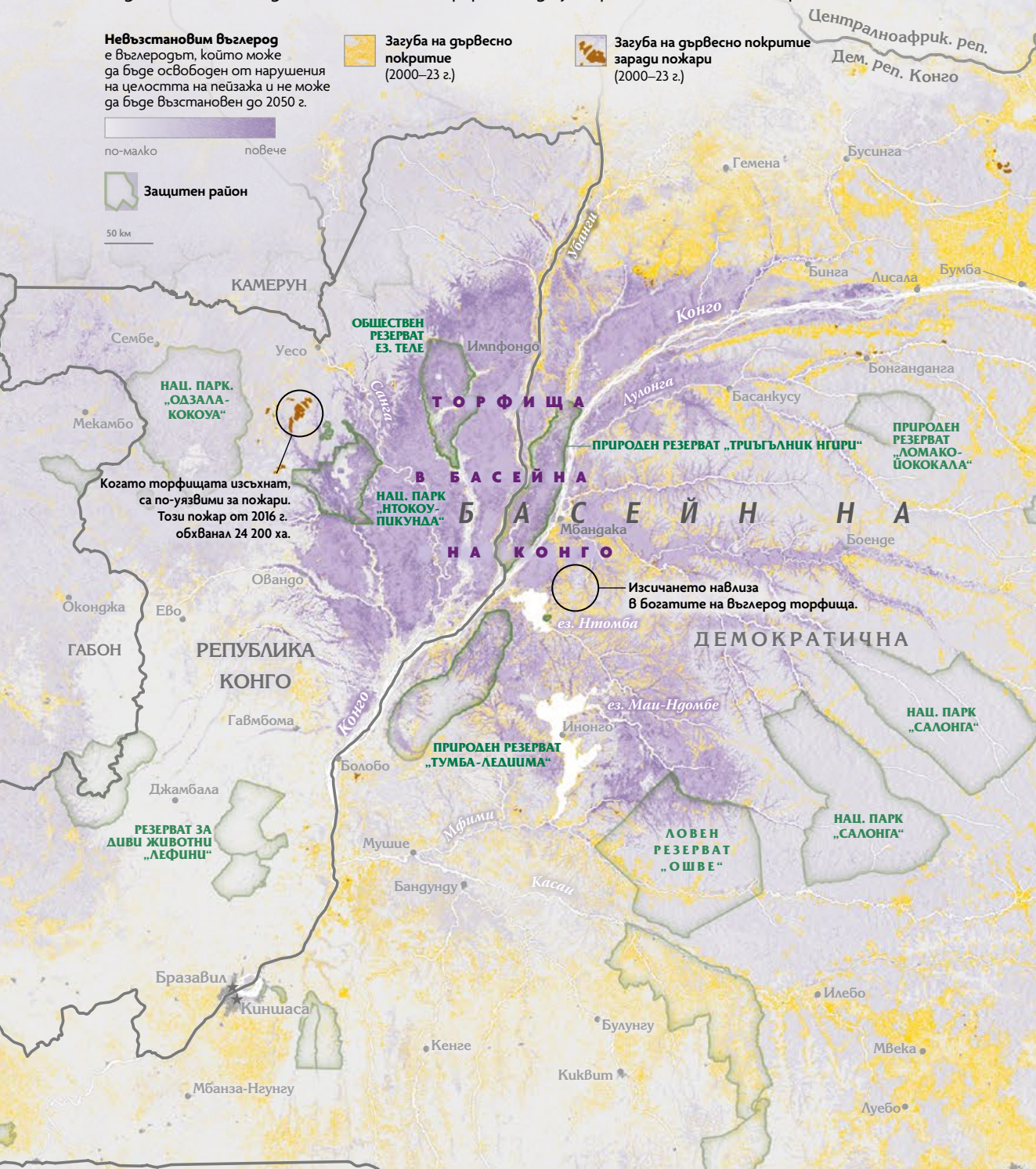

Защитен район

50 км

Загуба на дървесно покритие (2000–23 г.)

Загуба на дървесно покритие заради пожари (2000–23 г.)

Когато торфищата изсъхнат, са по-уязвими за пожари. Този пожар от 2016 г. обхвана 24 200 ха.

Изсичането навлиза в богатите на въглерод торфища.

ОБЩЕСТВЕН РЕЗЕРВАТ ЕЗ. ТЕЛЕ

ТОРФИЩА

НАЦ. ПАРК „НТОКОУ-ПИКУНДА“

ПРИРОДЕН РЕЗЕРВАТ „ТРИЪГЪЛНИК НГИРИ“

ПРИРОДЕН РЕЗЕРВАТ „ЛОМАКО-ЙОКОКАЛА“

ДЕМОКРАТИЧНА

НАЦ. ПАРК „САЛОНГА“

ПРИРОДЕН РЕЗЕРВАТ „ТУМБА-ЛЕДИЦИМА“

ЛОВЕН РЕЗЕРВАТ „ОШВЕ“

НАЦ. ПАРК „САЛОНГА“

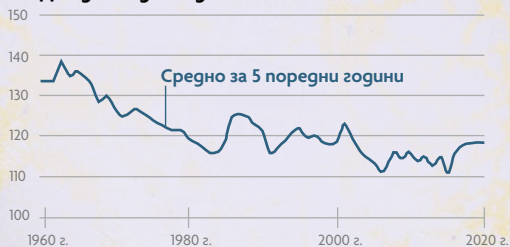
РЕЗЕРВАТ ЗА ДИВИ ЖИВОТНИ „ЛЕФИНИ“

ПРИТЕСНИТЕЛНИ ТЕНДЕНЦИИ

Анализът на 60-годишните метеорологични данни от „Янгамби“ е разкрил променящи се валежни модели с по-малко дъждовни дни годишно, по-сухи сухи сезони и по-кратки и по-интензивни влажни сезони.

Дъждовни дни годишно

СОРЕН УОЛДЖАСПЪР, NGM. ИЗТОЧНИЦИ: МОНИКА Л. НУУН И ДР., УСТОЙЧИВОСТ НА ПРИРОДАТА; МАТЮ С. ХАНСЕН И АЛЕГЗАНДРА ТУЙКАВИНА, МЕРИЛЕНДСКИ УНИВЕРСИТЕТ; ЕМАНУЕЛ КАСОНГО ЯКУСУ И ДР., КЛИМАТИЧНИ ПРОМЕНИ

Националното географско дружество, организация с идеална цел, посветена на осветляването и опазването на чудесата на нашия свят, финансира работата на Изследователите Мелани Губи и Никол Собеки върху тази статия.

Днес, след като се е نکла часове наред по горещото екваториално слънце, джунглата сякаш издиша, а короните на дърветата са обвити в мъгла. Записаните данни показват една по-специфична тенденция: през последните 24 часа нивата на въглеродния диоксид в района са спаднали значително през деня, докато дърветата и другите растения са превръщали парниковите газове в кислород чрез фотосинтезата само за да се повишат отново след залез-слънце.

Този вид работа никога не е била по-животна важна. Някога тропическите гори били отговорни за секвестрирането на около половината от земния въглерод, съхраняван на сушата, но цялостната им ефективност намалява след пика ѝ през 90-те години на ХХ в. Басейнът на Конго обхваща втората по големина дъждовна гора в света след Амазония, която се простира на около 200 млн. хектара в Централна Африка. Въпреки това, докато над 1000 вихрови кули от десетилетия събират данни за газовия обмен на планетата, този регион беше бяло петно до 2020 г. Преди няколко години международен консорциум от изследователи разкри, че въз основа на проби от участъци със стари тропически гори из басейна на Конго джунглата изглежда съхранява въглерод с по-стабилни темпове, отколкото Амазония, където скоростта на абсорбиране бързо е намаляла. Но изследователите отбелязали също и че от 2010 г. насам африканската джунгла изглежда следва крива на спад, подобно на тази на своята южноамериканска посестрима. За да разберат какво се случва в действителност – и може би за да намерят някои решения, – Кимбеса и цяла кохорта новообучени конгоански изследователи сега работят във

възстановена научна станция в биосферния резерват „Янгамби“, защитен район с площ 230 000 ха в Демократична република Конго (ДРК).

Идеята, че Кимбеса, който наскоро завършил близкия Кисангански университет, може да има важен принос за това изследване, някога изглеждала невероятна. ДРК, където попада повече от половината джунгла в басейна на Конго, все още страда от дълбока бедност и има история на колониална експлоатация, диктатура и конфликти, които са възпрепятствали развитието на надеждна университетска система и са ограничили работните места и ресурсите за местните учени.

Но докато екологичната значимост на региона ставала все по-очевидна, той привличал все по-голямо внимание от страна на глобалните природозащитни групи като Центъра за международни изследвания в областта на горите, който се е съюзил с правителства и университети, за да инвестира милиони в инфраструктура, технологии и обучение на изследователи. От 2005 г. насам броят на студентите на следдипломна квалификация по лесовъдство е нараснал от едва 6 до повече от 300. Днес този нов авангард от конзоански учени се стреми да проучи една от най-огромните и недостатъчно изследвани екосистеми на нашата планета в момент, когато е най-необходима.

РАЗПИЛЕНИ ВЪРХУ ОКОЛО 250 000 ха, разнебитените колониални бази на „Янгамби“ са свидетелство за позорния произход на изследователската станция. Най-близкият голям град е Кисангани, на около 115 км от там, където през 1885 г. белгийският крал Леополд II основал едно от първите селища на своята бъдеща частна колония, Свободна държава Конго, след като правителството му отказало да одобри

подкрепяно от държавата разширяване на територията. Посланиците на краля пристигнали, за да открият огромното богатство на джунглата от каучукови лози, от които може да се добива каучук за глобалния бум на търсенето му.

Но за да добива още повече каучук, зараждащата се колония имала нужда от работна сила и чиновниците на Леополд се свързали с частни компании, които заробили огромен брой хора от местните народи. Около 10 млн. души загубили живота си в резултат на глад, болести и бруталността на колонизаторите. През 1908 г. белгийското правителство се преборило да отнеме контрола от ръцете на Леополд и създадо Белгийско Конго. По време на управлението си новото правителство основало Националния институт за агрономически проучвания на Белгийско Конго в „Янгамби“, за да изследва джунглата и да разбере какви други култури могат да се култивират успешно тук. Колониалните белгийски изследователи събрали и анализирали десетки хиляди образци от растения и ги съхранявали в „Янгамби“, където се намират и до днес.

В архивите на станцията „Янгамби“, главният библиотекар Кристиан Бесомби Афанта ме води до един ъгъл зад редици от дървени рафтове, пълни с трупуни с десетилетия научни дневници. Колекцията включва черно-бели снимки, няколко от които той подрежда на голямо бюро в стил средата на XX в., посочвайки изображения на бобови зърна и семена в различни етапи на покълване, и снимки отблизо на различни корени и листа на множество растения. „Белгийците искали да проумеят структурата на всеки съществуващ вид и да определят икономическата му стойност“ – обяснява той. Това довело до възникването на плантациите от палмови дървета, ориз и кафе, включително и до интродуцирането на все още популярния сорт кафе робуста.

Хората осветяват пътя си с малки парафинови лампи в Киншаса, столицата на ДРК, където под една втора от населението има достъп до електричество. Долу: търговци на дървен материал са живели месец на този сал, направен от дънери от джунглата, който ще продават на пристанището Кинколе, край Киншаса.

„ЦЯЛ ЖИВОТ НАБЛЮДАВАМ КАК ФЕРМЕРИТЕ
СЕ БОРЯТ *да* СВЪРЖАТ ДВАТА КРАЯ.
С КЛИМАТИЧНИТЕ ПРОМЕНИ
НЕЩАТА *ще* СЕ ВЛОШАТ.“

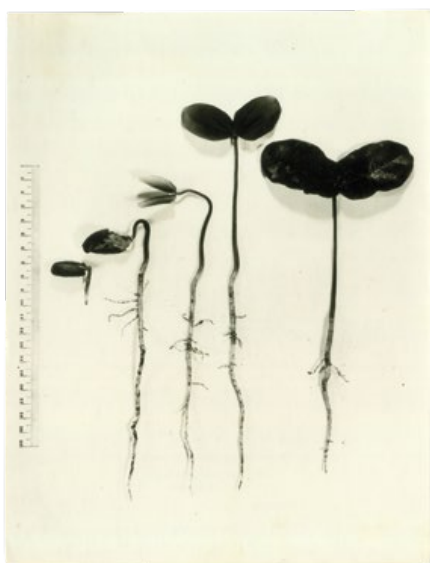
— ЕМАНЮЕЛ КАСОНГО ЯКУСУ, КЛИМАТОЛОГ

A person is climbing a metal ladder in a dark room filled with shelves of dried plant specimens. The person is wearing a white t-shirt with a dark and grey striped pattern on the back, brown trousers, and white sneakers. The shelves are filled with bundles of dried plant material, and some have small yellow labels with numbers. The room is dimly lit, with the primary light source coming from the left, casting shadows on the shelves and the person's clothing.

Архиварят Фигел
Ноа Манганга
изважда образци от
изсушени растения
в Националния
хербарий в
„Янгамби“, където се
съхраняват 150 000
научни образци.

По време на колониалното управление в изследователската станция „Янгамби“ белгийските учени не само документирали растенията и животните в басейна на Конго; те провеждали и експерименти за създаване на търговски култури, включително ориз, палми, кафе и банани.

Други кадри са уловили една по-мрачна страна от историята на станцията, показвайки чернокожи мъже, принудени да се трусят на опитните полета, докато учените работят в лабораториите. До момента на построяването на „Янгамби“ в Белгийско Конго вече били прекратени най-чудовищните практики на Свободната държава, но динамиките в изследователската станция продължили да клонят към колониалната експлоатация. „Нашите дявовци, нашите бащи били просто работници тук – казва Афанта. – Те правели почти всичко на ръка, винаги под заповедите на белгийците, независимо от мащаба на работата. Ето така всичко, което виждаш тук, инфраструктурата, била построена от нашите предци. Били принудени да правят много неща против волята си, за да оцелеят.“

СЛЕД ПОЛУЧАВАНЕТО НА независимост работниците от околните села, набирани от белгийските учени, за да изпълняват дребни технически задачи, не спрели тихичко да ги извършват, дори и без гаранция за заплащане от новосъздадената конгоанска държава. А когато станали твърде възрастни, синовете им поели грижата, продължавайки да изпълняват важния дълг да водят хроника на промените в региона.

Пет пъти дневно наблюдатели като Анри Алонгуи Онгуале все още вършат работата, която вече се върши поколения наред в изследователската станция. Една сутрин го придружавам, докато се отправя към тревисто поле на няколко километра оттам, за да запише цялостно метеорологичните данни, събрани от асортимент рудиментарни инструменти,

„КОГАТО се В Г Л Е Д А Ш в Д А Н Н И Т Е ...
У С Е Щ А Ш , че В Е Ч Е И М А Ш С П Е Ц И А Л Н А
В Р Ъ З К А с Г О Р А Т А . В И Ж Д А Ш Н Е Щ А ,
К О И Т О Д Р У Г И Т Е Н Е В И Ж Д А Т . “

— ФАБРИС КИМБЕСА, БИОЛОГ, ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКА СТАНЦИЯ „ЯНГАМБИ“

До 1960 г. конгоанските борци за независимост били събрали достатъчно подкрепа, за да принудят белгийските власти да дадат независимост на страната и да организират общи избори. Белгийските учени напуснали, без да са подготвили нито един конгоански учен, който да ги замени. „Белгийците не искали да обучат никого, който да им е равен. Целта им била да подчиняват – казва Афанта. – Затова след тяхното оттегляне всичко потънало в състояние на летаргия.“

Но не всички изоставили „Янгамби“.

подредени на разстояние един от друг, подобно на съвременна арт инсталация. С химикалка той записва на лист хартия данните от два дъждомера (съциите, които били инсталирани през 1928 г.), от термометрите и от един анемометър, който измерва скоростта и посоката на вятъра в момента. „Баща ми започнал да работи тук преди десетилетия. Това беше животът му – казва Ангвале. – Но беше твърде уморен.“ Затова Ангвале поел работата от баща си, който починал едва шест месеца след пенсионирането си.

Междувременно липсата на надеждни данни от басейна на Конго относно

Климатологът Еманюел Касонго Якусу анализираше трупани с десетилетия данни от „Янгамби“ и установил повишение на температурите и промяна в моделите на валежите, което е важно не само за Централна Африка, а и за света.

дългосрочните климатични промени означавала, че джунглата продължавала да бъде изключвана или представяна погрешно в глобалните доклади и анализи. През 2021 г. тя била един от само двата региона в цял свят без достатъчно данни за

Междуправителствената експертна група на ООН за климатичните промени, за да се оценят тенденциите в миналото по отношение на екстремната жегата – данни, които други правителства могат да използват, за да определят кои райони заслужават повече

ресурси за по-нататъшни изследвания и дори за неотложна помощ.

Повече от 50 години след обявяването на независимост станцията „Янгамби“ все още функционира на минимален бюджет, с ръкописни записки, съхранявани в порутен кабинет до купчини пожълтяла хартия. Еманюел Касонго Якусу, който преподава в университета в Кисангани, пръв научил през 2011 г. за продължаващите усилия на

наблюдателите на климата в станцията. „Когато за пръв път влязох тук, все едно влязох в златна мина“ – казва ми той, като взема вързоп документи от 70-те години на XX в. Затова Якусу започнал да работи с екипа на университета, за да дигитализира данните, съсредоточавайки се върху температурата и валежите.

Екипът успял да систематизира данни за период от 60 години, проследявайки ежедневните метеорологични промени от 1960 до 2020 г. Откритията на колектива, публикувани през 2023 г., разкриват повишаване на средната дневна температура с 0,18°C на десетилетие. Нарушили са се и дъждовните модели в региона в посока на по-сух сух сезон и по-интензивен, по-къс дъждовен сезон, с по-малко дъждовни дни през годината.

Днес екипът в центъра е напълно подготвен и оборудван с компютри и скенер, за да осъвременява базата данни самостоятелно. Жозе Мбифо Ндиано, който ръководи климатологичните изследвания в станцията, си спомня, когато Якусу се обадил, за да обяви, че усърдната им работа е била официално оценена. „В онзи ден събрах екипа си и им казах: „Никога не подценявайте това, което правите тук. Правете го правилно, според нашето мото в отдел „Климатология“ – честност и точност. Почувствахме се ценни“ – казва той.

За Якусу, Кимбеса, Ндиано и колегите им подпомагането на науката е жизненоважна част от възстановяването от периода, когато гората била впрегната за печалбата на колониалистите. За тях бъдещето на техните общности е заложено на карта; над 60% от работната сила на ДРК са фермери. По-горещите сезони на растеж с по-малко редовни дъждове означават, че очакват по-ниска реколта, като същевременно се размножават повече бурени и вредители.

„Израснах в Кисангани и през целия си живот наблюдавам как фермерите едва свързват двата края“ – казва Якусу, който сега работи и като консултант към

През вековете много от каменните детайли на готическата Йоркска катедрала в Англия ерозирани, което налага тяхната реставрация или подмяна.

Създаването на тази нова зротеска изисквало майсторски умения и креативен подход към проблемите, тъй като някои от оригиналните детайли се изгубили с времето.

Преродени
СРЕДНОВЕКОВНИ
 ЧУДОВИЩА

Как съвременни майстори усъвършенстват
 многовековен стил в каменоделството и
 отново разкрояват английска катедрала.

Текст:

РОФ СМИТ

Снимки:

ТОМ ДЖЕЙМИСЪН

→ **ЕДНА ВЛАЖНА ПРОЛЕТНА СУТРИН** в древния английски град Йорк група ученици спряха пред емблематичната Йоркска катедрала и започнаха да хихикат, разменяйки си смутени погледи. Строена в продължение на 250 години и осветена през 1472 г., църквата е най-голямата готическа катедрала във Великобритания. Има три огромни средновековни кули, украсени с бляскащи витражи. Но вниманието на децата беше съсредоточено върху нещо в края на каменоделската работилница край сградата, което също ги зяпаше: голяма каменна статуя на звероподобно същество със зейнала за писък уста и хванало се с ръка за главата, докато от устата му изскача жаба.

С тегло около половин тон, току-що завършеното изваяние е класически пример за средновековна гротеска – стил на богато украсена архитектурна декорация, който повечето хора виждат само от разстояние. През Средновековието гротеските са били поставяни по върховете на религиозни сгради заедно с подобни причудливи гарголи – основната

Каменоделците и чираците като Фрея де Лисл (горе) използват старомодни инструменти, например длета, за да възстановят средновековните реликви на църквата.

разлика е, че гаргойлите са стил на гротеска с функционални дъждоприемници.

Това конкретно чудовище било направено на ръка от 685 kg местен варовик от един от 12-те щатни каменоделци на Йоркската катедрала. Представлява на практика модерно копие. Когато най-сетне бъде издигнато на един от аркбутаните на катедралата, то ще замени подобна статуя, която вековете дъжд и вятър превърнали в безлична издатина.

„Опитваме се да заменяме със същите неща“ – казва майсторът зидар Люис Морисън, който дялал статуята в продължение на 14 седмици. Морисън обаче признава, че дори той не е съвсем сигурен дали оригиналът е включвал и жаба. „Беше толкова изтрита, че се различаваше единствено позата, с вдигнатата до главата ръка“ – обяснява той.

КАМЕНОДЕЛЦИТЕ на Йоркската катедрала трябва да съблюдават сложен баланс при

реставрирането на подобни архитектурни реликви. Затова, освен че практикуват изконни каменоделски техники, те са се научили и да използват модерни технологии – както и да си позволяват исторически оправдани художествени волности. Например, за да пресъздаде страховитата гротеска, Морисън и екипът му се покатерили на покрива на църквата, където използвали камера с висока разделителна способност, за да направят снимки, които после свединили в триизмерен модел – така получили точните размери на статуята. След това изряли полиуретанов модел на обветрения оригинал, за да го ползват като еталон, следвайки същите линии, пропорции и силует.

После Морисън посветил седмици на проучването на няколко гротескни фигури в подобни пози по Йоркската катедрала, както и на илюстрирани ръкописи от XIV в., преди да предложи тема и конкретен проект. Накрая избрал

вечната тема да доброто и злото: звярът се държи за главата при срещата с жабата, която е демониен символ в средновековния фолклор. Само че зрителите трябва да отбележат и рибата в другата му ръка, символизираща християнството.

Щом проектът бил одобрен от архитекта на катедралата, започнал бавният и интимен процес на извайването. Той би бил много познат на средновековните колеги на Морисън, със същите инструменти, същия блед варовик и същото музикално чаткане на стоманата по камъка – *дзън, дзън, дзън!*, – ехтящо в работилницата.

ЙОРКСКАТА КАТЕДРАЛА разполага с постоянна каменогелска работилница вече повече от 200 години – част от продължаващата програма за строителни дейности и ремонти започнала в края на XVIII в. „Тази работа няма край – казва Алекс Маккалиън, ръководител на строи-

телния обект в Йоркската катедрала. – Сменяме скелетата на всеки сто години.“

Днес обаче тези реставраторски методи продължават да се развиват. Наскоро катедралата отвори ново работно място за своите занаятчии, наречено Център за усъвършенстване на уменията за опазване на културното наследство и управление на собствеността – най-модерна лаборатория на стойност над 10 млн. долара, през една улица от катедралата. Работилницата е оборудвана с контролирани от компютри триони за камък, които да оформят варовиковите блокове, както и лазерни скенери и дигитален софтуер, които да помагат при измерването и виртуалното моделиране на фигурите. Тези инструменти служат не само за възпроизвеждането на артефакти, но и за създаване на нови такива, например близо двутонната статуя на покойната кралица Елизабет II, изваяна от блок френски варовик, която днес се издига отвън до западния край на катедралата.

„За нас това е голяма стъпка в бюджета – казва Маккалиън, – въпреки че няма да се откажем от корените си в традиционния занаят. Всяка скулптура ще продължава да се добършива на ръка, със същите инструменти – чук и длето, които винаги сме използвали. Жизненоважно е да не загубим своята човечност.“

Подобно на новата гротеска, статуята на кралицата трябва да просъществува поне няколко века. Но непрекъснато има нова работа и още много зверове ще се ролят в каменогелската работилница. □

NGM MAPS

От ляво надясно

В допълнение към традиционните техники и сечива каменогелците Хариет Пейс и Арън Роунтрий си служат и с нови технологии, например 3Д моделиране, при работата си по украсите на Йоркската катедрала.

По южния шпил на катедралата има няколко гротески и гаргойли, засегнати от ерозията в различна степен. Каква е разликата между двете? Гаргойлите имат чучур за оттичане на дъждовна вода.

ЛЮБОВ, ОМРАЗА и

ГЪРМЯЩИ ЗМИИ

Били са почитани като символи на обновлението. Били са обругавани като посланици на подземния свят. Били са ловувани и набутвани в тъмните ъгли на въображението ни. Но можем ли да преборим страховете си, преди една икона на американския Запад да изчезне?

Текст:

**ЕЛИЗАБЕТ
РОЙТ**

Снимки:

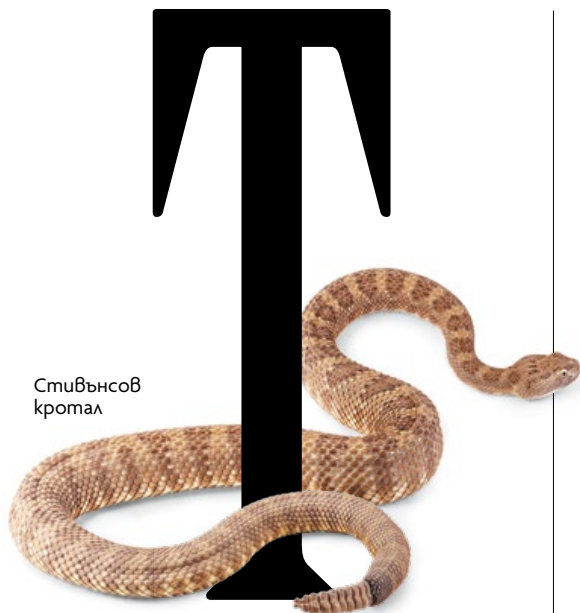
**ХАВИЕР
АСНАР
ГОНСАЛЕС
ДЕ РУЕДА**

Този черноопашат кротал се е навил върху пън, след като моторист го е преместил от опасно място на пътя в планините Дейвис в Западен Тексас. За да повишат температурата на тялото си, змиите често се припичат на топли повърхности, когато температурите спаднат.

Отрязани глави на тексаски кротали са изложени за продажба на ежегодната хайка за кротали в Суийтоутър, Тексас. Този вид, както и други кротали се ловуват за изработката на портфейли, колани, обеци и занаятчийски грънкулки.

Стивънсов
кротал

ТАЗИ НОЩ НА почти безкрайната поредица от гърмящи змии, наричани още кротали, беше мека: температурата беше приятна, а влажността – ниска. Под лунния сърп електрическата количка за голф се движеше тихо по хълмистите пътеки. Когато фаровете ни осветяваха отровна змия, Мат Гуд изскачаше с прът за змии в ръка и спокойно ми показваше съществуването, за да го разгледам.

Беше началото на септември и полевият сезон на херпетолога вървеше към приключване. В продължение на повече от 20 години изследователят от Аризонския университет и студентите му бяха ловили змии, включително тексаски кротали, тигрови кротали и черноопашати кротали. Досега са открили над 7000 по черните пътища на голф игрището Стоун Кениън в Оро Вали, северно от Тусон, и по частните пътища, водещи към къщи за милиони долари, които го заобикалят.

В най-успешните нощи екипът на Гуд може да улови в чували до 20 змии. На следващия ден в университетската

лаборатория студентите му ги измерват, определят пола им, претеглят ги и ги маркират за повторно улавяне, а после ги връщат там, където са ги хванали. Основният въпрос в изследването на Гуд – как продължаващото превръщане на девствената пустиня в жилищни квартали се отразява на змиите – го изправил пред нещо като консервативен парадокс. В сравнение със змиите в по-непокоътнати райони тези от Стоун Кениън стават по-егри, имат повече малки и разширяват ареала си.

По тучното изрище челниците ни разкриха малко стадо пекарита, а в една горичка се шумгуна пума. Гуд е виждал тук рисове, койоти и еноти. Това определено беше рай за гърмящите змии. Разполагаша с изобилие от гризачи, птици и яйца за ядене, а оголените скали, оформени от булдозерите, осигуряваха достатъчно скривалища.

Гуд беше поставил информационни табели тук и там в опит да притъпи първичните инстинкти на хората (да размазват гърмящите змии със стикове за голф). Но от време на време околните пътища ставаха хлъзгави от сплескани влечуги. „Човек трябва да се запита – казва Гуд с въздишка – дали

Стотици кротали изпълват помещенията за разглеждане по време на хайката в Суийтуотър. След като змиите бъдат претеглени и измерени, а полът им – каталогизиран, ги използват за „образователни“ демонстрации – извличат отровата им, а после ги обезглавяват за забавление.

ЕМБЛЕМАТИЧНИ ЗМИИ

Дрънкалката е съставена от кухи, свързани сегменти от кератин – същото вещество, от което са изградени човешките нокти и коса. Когато опашката на кротала вибрира, хлабаво свързаните сегменти тракат, отправяйки предупреждение да оставите змията на мира.

това строителство не е екологичен капан. Съдбата на всички видове е свързана с изменения, дължащи се на хората.“ Например голф играещето би могло да загуби източника си на вода и половината птици да се преселят. Той казва, че има едно нещо, за което може да се разчита на хората: да обръкват нещата.

ЗМИИТЕ ОТ Стоун Кениън може и да благодарстват, но съдбата на повечето други гърмящи змии – над 50 вида се срещат само в Америките – е по-мрачна. От Югозападна Канада до Централна Аржентина хората продължават да ги ловят заради търговията с домашни любимци и кожи, да ги газят нарочно и да разпокъсват местообитанията им

с квартали, тръбопроводи и кули на мобилни оператори. Изобилните преди време ивичести кротали са изтребени в множество северни щати и в Онтарио и са застрашени на определени места из целите си обширни местообитания в САЩ. Няколко други вида са поставени в категории от „застрашени“ до „критично застрашени“.

В един летен следобед добих представа докъде биха стигнали природозащитниците, за да защитят останалите пенсилвански ивичести кротали. Надянал брезентови гети против змийски ухапвания, Томас Ладюк, херпетолог от Университета в Ийст Страудсбърг, налучкваше пътя си по каменистия хребет на резервата „Хоук Маунтин“. „Виж“ – каза Ладюк, кимвайки към скалистата тераса. На по-малко от 3 м различни гъста купчина от жълто-черни извивки. Пропълзях съвсем мъничко по-близо, очаквайки характерното *тссс!* от дрънкалката на опашката. Нищо. Тази змия искаше само да се припича.

Вдясно видях друга навита змия. „Женска – каза Ладюк. – Вероятно бременна.“ Главата ѝ, като на всички кротали, беше триъгълна и рязко изтъняваше към тесния врат. Зениците ѝ бяха вертикални, а жълто-черните зигзаговидни шарки надолу по гърба ѝ изглеждаха меки като кадифе.

Двамата с Ладюк продължихме по хребета, след което слязохме към един сипеи точно под натоварената пътека. Първо видях само скали. После пред очите ми изникна друга реалност. Навита змия с диаметър на шанка с периферия лежеше на изпъкнал камък. На близо 2 м оттам имаше друга. Оглеждайки каменистото поле, различни още шест кротала, навити на купчинки. Върху единия се гърчеха куп новородени, зелено-кафяви на цвят, с кафяви ивичи. Живородени едва вчера, според Ладюк те вече бяха дълги близо 18 см и отровни, с кухи зъби и един малък опашен сегмент, наречен копче. Всеки път,

когато кроталът си сменя кожата – до два пъти годишно при възрастните, по-често при малките, – той добавя по още един сегмент към дрънкалката. (Дрънкалките често падат, затова сегментите невинаги отразяват възрастта.)

След седмица защита от родителите бебетата започват да се грижат за себе си. Те сменят за пръв път кожата си, а после може да тръгнат по следите на дребни животни като мишки и земровки, използвайки мирисен орган на небцето си, известен като вомероназален орган, и засичащи топлината органи в малки ямки между очите и ноздрите им. Те дебнат плячката си в засада, инжектират доза силно токсична отрова, а после поглъщат плячката си цяла. Когато времето застуднее, младите кротали следват химическата следа на майка си обратно към семейното леговище (хибернакулум). Презимуват, омотани с роднини на всякаква възраст – включително

мъжки, завърнали се от любовни срещи с женски на разстояние до 3 км оттам, – както и с други видове змии, като например смокове и мокасинови змии, които в други случаи могат да ловуват малките на кроталите. По време на хибернацията змиите не се интересуват от ядене: ако не могат да се припичат на слънце, не могат да храносмилат.

Ладюк и студентите му чипирали и следили ивчестите кротали в продължение на почти три години из „Хоук Маунтин“, изчислявайки размера на популацията им и посочвайки най-важните им хибернакулуми. Женските, заедно с новородените и подрастващите прекарвали повечето време в припичане на слънце, хранене, чифтосване и раждане в обсег от около няколкостотин метра от тези подземни бърлози – и заедно с легиони човешки посетители, наблюдаващи птиците. По това време Ладюк препоръчал на резервата „Хоук Маунтин“ да промени маршрута

АРЕАЛ НА КРОТАЛИТЕ

В Северна Америка живеят над 50 вида кротали. Обитаващи най-разнообразни ареали, повечето видове прекарват целия си живот в радиус от 3 до 8 км от мястото си на раждане.

Вероятен брой налични видове

Тази карта съчетава факторите на средата с познатите ареали, за да създаде модел къде най-вероятно живеят змиите.

300 км

Петроглифи като този кротал върху базалт в петроглифното находище „Пейнтед Рок“ в окръг Марикопла, Аризона, подчертават как змиите са съжителствали с хората от векове. Скалното изкуство, сътворено от автохтонните народи, е на възраст 1400 години.

Развъдчикът на змии Кайл Варгас държи ивичест скален кротал, една от близо 350-те змии от колекцията му в Ел Пасо, Тексас. Видът, който той успешно развъжда в плен, обикновено живее на голяма височина в южните САЩ и Мексико.

по хребета, за да избегне мястото, където се припичат змиите, което било направено. „Хората си правят пикници на тези скали, без да знаят колко са близо до змиите“ – казва Ладюк.

Понастоящем херпетолозите смятат разположението на бърлогите и местата за припичане за тайни на щатско ниво; някои прекарват часове в социалните медии, убеждавайки ентузиастите, позиращи със змии, да премахват локацията от публикациите си във Фейсбук и Инстаграм. „Страховно е, че хората се интересуват от кроталите – казва Ладюк, – но те не осъзнават мащаба на влиянието си върху популацията.“

УБЕЖДАВАНЕТО НА обществото да опазва отровните змии може да е трудно. Кроталите едновременно ни очароват и ужасяват със способността си да остават скрити и с изненадващо силните си тела, острите си като игли зъби и силно токсичната си отрова.

Отношенията на хората с кроталите отдавна са сложни. Коренните жители хопи от югозападните САЩ ги смятали за посланици на носещите дъжд духове на земята и включвали кроталите в ритуали, провеждани на две години. Ацтеките и

Черноопашат кротал

маите юкатеки от предколумбова Мезо-америка почитали кроталите, свързвайки ги с дъжда и сезона на сеитбата. Апачите ги асоциирали с прераждане и обновление, докато други автохтонни американски култури ги свързвали с насилие и отмъщение. За ранните европейски колонисти кроталите – които се срещат само в Новия свят – символизирали мъжественост и безстрашие.

Но почитта стига само дотук. През целите XVII и XVIII в. общностите предлагали награди за убити кротали (практика, която в Ню Йорк и Вермонт продължила до 70-те години на XX в.). Щатите организирали (а някои го правят и до днес) ежегодни хайки, при които се убивали стотици, а понякога и хиляди змии в името на безопасността. „Скъсвам се да обяснявам на хората, че змиите нямат за цел да им навредят – казва Мат Гуд, докато пътуваме през Стоун Кениън. – Но не знам какъв успех постигаме.“ Из голяма част от южните и югозападните САЩ е законно да се убиват доста видове кротали. А някои хора убиват много.

В СУИЙТУОТЪР, ТЕКСАС, с население 10 000 души, ежегодно се провеждат хайки за кротали от 1958 г. насам, когато ловците измъкнали над 1360 kg тексаски кротали от скривалищата им в околността. Финансирано от местната младежка лидерска група „Джейсис“, събитието продължава да привлича десетки хиляди посетители в окръг Нолан и ежегодно осигурява средно 2600 kg живи кротали. Някои биват събирани край пътищата,

но повечето се залавят от ловци, които обикалят щата, рѳчкайки скалните пукнатини с прѳти и измѳквайки плячката си от бѳрлогите ѳ с бензинов спрей.

При създаването на хайката от Суийтутотѳр първоначалната цел била унищожаването на предполагаема заплаха, както било вероятно и при 12-те останали хайки в страната, но днес целта без съмнение е финансова. Змиите се изкупуват от ловците на варираща цена за килограм. Повечето попадат в павилиона за закуски, където ги пускат в тигана за пѳржене, мариновани в бира, а останалото се продава на тѳрговци, които преврѳщат кожата им в портфейли, ботуши, чанти и дрѳнкулки.

Тридневното събитие набира средства за местни благотворителни организации (63 000 долара през 2023 г.), а посетителите ежегодно наливат над 8 млн. долара в тамошната икономика. Карѳн Хѳнт, директор на местната тѳрговска камара, казала на един тексаски вестник, че за много от хората в Суийтутотѳр „това си е Черен петѳк“.

Ето какво представлява Черният петѳк за змиите: събрани в дълбоки до глезените купчини в осмѳгълани дѳрвени сандѳци, те стоят предимно навити. Някои непрекъснато тракат, което е признак, че се чувстват застрашени (в дивата природа тези самотни хищници могат да тракат само няколко пѳти в целия си живот). Много от тях се задушават до смѳрт, а онези, които имат достатѳчно енергия, постоянно обикалят по периметѳра на сандѳка в тѳрсене

Ивичест
скален кротал

на изход. Въздухѳт мирише на дезодорант, който се прѳска, за да прикрие острата мускусна миризма на змиите, която изпускат, когато са уплашени.

В помещението за вземане на отрова специалистите изцеждат жѳлтеникавата течност от зѳбите на змиите в стѳклена фуния, поставена в бебешка бутилка. Наблизо има мрѳсна центрофуга. За какво е отровата? „За фармацевтични изследвания“ – отговаря неопределено един от специалистите. Според дългогодишния председател на групата за извличане на отрова към „Джейсис“ Денис Кѳмби хайката от Суийтутотѳр продава „големи“ количества отрова на частни компании, които приготвят антидоти, но не разкрива имената им. Всѳщност компаниите, произвеждащи антидоти, или използват отровата за изследвания, или поддѳржат свои собствени колонии от змии в плен, или купуват отрова от зоопарковете, които я събират в стерилни лабораторни условия. Те инжектират тази отрова в едри бозайници „донори“ като овце или коне, което стимулира създаването на антитела, които се дестилират като антидот и се използват, за да неутрализират токсините у жертвите на змийски ухапвания.

Медицинските изследователи разпалено се интересуват от стотиците протеини и ензими в отровата, които атакуват крѳвните клетки, увреждат мускулите или унищожават

Горе: Херпетологѳт Брент Шулице взема един зелен кротал, за да го достави в лаборатория в Уисконсин, която осигурява отрова за производителите на антидоти и за научни изследвания.

Вляво: От този ромбичен кротал се извлича отрова в Зоопарка за влечуги в Кентѳки.

Червен кротал се настанява между мъртви растения в окръг Сан Диего, Калифорния. Ареалът на този вид се свива, особено по крайбрежието, заради близостта до гъсто населени с хора райони.

NATIONAL GEOGRAPHIC CONTENT

PRESIDENT Courteney Monroe
EVP & GENERAL MANAGER David Miller
EDITOR IN CHIEF Nathan Lump

HEAD OF VISUALS Soo-jeong Kang
HEAD OF CREATIVE Paul Martinez
HEAD OF DIGITAL Alissa Swango

INTERNATIONAL EDITIONS

EDITORIAL DIRECTOR Amy Kolczak
INTERNATIONAL EDITIONS EDITOR Leigh Mitnick
PRODUCTION EDITOR Ariana Pettis
EDITORS ARABIC: Hussain AlMoosawi. BULGARIA: Tatiana Grigorova. CHINA: Tianrang Mai. CZECHIA: Tomáš Tureček. FRANCE: Frédéric Vallois. GEORGIA: Ketevan Chumburidze. GERMANY: Werner Siefert. HUNGARY: Tamás Vitray. INDONESIA: Didi Kaspi Kasim. ISRAEL: Mirit Friedman. ITALY: Marco Cattaneo. JAPAN: Shigeo Otsuka. KAZAKHSTAN: Yerkin Zhakipov. KOREA: Junemo Kim. LATIN AMERICA: Alicia Guzmán. LITHUANIA: Frederikas Jansonas. NETHERLANDS/BELGIUM: Robbert Vermue. POLAND: Agnieszka Franus. PORTUGAL AND SPAIN: Gonçalo Pereira. SLOVENIA: Marija Javornik. TAIWAN: Yungshih Lee. THAILAND: Kowit Phadungruangkij

Copyright © 2025 National Geographic Partners, LLC | All rights reserved. National Geographic and Yellow Border: Registered Trademarks ® Marcas Registradas.

ВЯРВАМЕ, ЧЕ КОГАТО ХОРАТА РАЗБИРАТ СВЕТА ПО-ДОБРЕ, ГИ Е ГРИЖА ПОВЕЧЕ ЗА НЕГО.

NATIONAL GEOGRAPHIC БЪЛГАРИЯ

РЕДАКЦИЯ

ЗАМ. ГЛАВЕН РЕДАКТОР Татяна Григорова
РЕДАКТОРИ Детелина Ивановна,
Маргарит Дамянов
РЕДАКТОР КООРДИНАТОР Виолета Ненова
ОНЛАЙН РЕДАКТОР Ани Манева
ДИЗАЙН И ПРЕПЧАТ Ваня Кирилова
КОРЕКТОР Цветана Георгиева

НАУЧНИ КОНСУЛТАНТИ

АСТРОНОМИЯ: Таню Бонев
БОТАНИКА: Димитър Пеев
ГЕОГРАФИЯ: Елеонора Николова
ГЕОЛОГИЯ: Красимира Станева
ГЕОФИЗИКА: Бойко Рангелов
ЗООЛОГИЯ: Диана Златанова
ИСТОРИЯ: Стоян Николов
МЕТЕОРОЛОГИЯ: Петьо Симеонов

РЕКЛАМА: e-mail: sales@sbb.bg
АБОНАМЕНТЕН ЦЕНТЪР: 0800 12321; 02/401 6849
ПЕЧАТ: „БУЛВЕСТ ПРИНТ“ АД
ХАРТИЯ ТЯЛО:

СББ МЕДИА

ИЗПЪЛНИТЕЛЕН ДИРЕКТОР:
Димитър Друмеб
ОПЕРАТИВЕН ДИРЕКТОР:
Богдана Чернозорова
**ДИРЕКТОР СЪБИТИЯ И СПЕЦИАЛНИ
ПРОЕКТИ:**
Мариана Жабинска
ДИРЕКТОР РЕКЛАМА: Елена Ангреева
МЕНИДЖЪР ПРОИЗВОДСТВО:
Тони Туйков
МЕНИДЖЪР КНИГОИЗДАВАНЕ:
Виолета Изובה
ДИСТРИБУЦИЯ: Ваня Златанова,
Георги Атанасов

АДРЕС НА РЕДАКЦИЯТА:
ул. „Отец Паисий“ 15, 1303 София
тел.: 0895 016 879
e-mail: nationalgeographic@sbb.bg

NATIONAL GEOGRAPHIC SOCIETY

Националното географско дружество е глобална организация с идеална цел, която използва силата на науката, изследователските експедиции, образованието и завладяващите истории, за да разкрива и опазва нашия Вълшебен свят. От 1888 г. насам дружеството разширява границите на откривателството и инвестира в гръзки хора с новаторски идеи, като е финансирало над 15 000 работни проекта, обхващащи всички седем континента.

По лиценз на National Geographic Partners LLC,
Washington D.C. USA

Издава „СББ МЕДИА“ АД/SBB MEDIA,
със седалище и адрес на управление:
1303, София, ул. „Отец Паисий“ № 15,
Лица по чл. 7а, ал. 1 от ЗЗДПДП:
Димитър Друмеб
Мира Друмева-Иванова

За контакти с Абонаментния център
на „СББ МЕДИА“ АД:
– тел. **0800 12321 (безплатно от цялата страна)** и
02/401 6849 – в работни дни от 10,00 до 18,00 часа
– **abonamenti@sbb.bg**
– **www.nationalgeographic.bg**
Електронен магазин: **www.sbb.bg/shop**

*Никаква част от това издание не може да бъде
копирана, възпроизвеждана и публикувана без
изричното съгласие на „СББ МЕДИА“ АД.
Редакцията не отговаря за съдържанието на
публикуваните реклами, не рецензира и не връща
непоръчани материали.*

Цена: 5.99 лв.

НАД 326 000 ПРИЯТЕЛИ ВЪВ ФЕЙСБУК
National Geographic Magazine България
@NatGeoMagazineBulgaria